

Алеіда АССМАНН

Штыри формы памяти¹

Słowa kluczowe: pamięć indywidualna, pamięć pokoleń, pamięć zbiorowa, pamięć kulturowa, zapominanie

Keywords: individual memory, generational memory, collective memory, cultural memory, forgetting

Поняття культуровой памяти од давна не ест нове. В остатніх роках явило ся вельо прац односячых ся до той обшыри досліджынь, котры завдякы численным примірным аналізам причынили ся до звекшыня знань, допрацування термінології і пошыріння огляду досліджынь. Таке розвита ситуациі вказало предо вшыткым продуктивніст того підходу, котра выходит поза границі єдного предмету досліджынь. Бібліотеки выполнят непerezрime множество опрацувань, котры аналізуют фунгування індивідуальных, соспільных, політычных і культуровых конструкций памяти і ставляют звіданя о спосіб, в якій обходиме ся з нашыма споминами, як тіж о цілі, в яких їх хоснуеме. Шыроky, межденародны досліджыня вказуют, же в припадку проблематыкы памяти маме до діла з парадигматычні культурознавчом, а тым самым трансдисциплінарном темом. На тым не конец: през квестию форм організації і способів будуваня

¹ Текст переведений з: А. Assmann, *Cztery formy pamięci*, в: Тота же, *Między historią a pamięcią. Antologia*, ред. М. Saryusz-Wolska, Warszawa 2013, с. 39-57. З німецкого перевела К. Sidowska, за: *Vier Formen des Gedachtnisses*, «Ervagen, Wissen, Ethik» 2002, ч. 13, с. 183-190.

пам'яті можна поставити важний перехід у природничим наукам, головні в обшари психології і неврології.

Вшытко красні. Єднак коли присмотриме ся ближе окремным дослідничим обшырям, дійдеме до внеску, же границі оддільных дисциплін скоро ся однавляють, а з квестий і проблемів, котры переламуют бареры, лишат ся невелико. Домінують типовы діяння в рамках поєдных напрямів і шкіл, в малій ступени допускаючи імпульсы і звіданя з зовні. Особливі звертат увагу регулярність, з яком зовнішні імпульсы стримуваны сут през границі даной науки і тратят силу буджыня заінтересуваня тым, што діє ся по другій стороні. З певністю ходит гев о розлеглий і зложений проблем досліджынь, котрий піддає ся опрацуваню лем завдякы поділови работы і вымагат специфічных унять і компетенцій. В основным бракує інтегрующей, вказуючої, як поєдны поля досліджынь лучат ся, переникають і накладають на ся, перспективы.

Тот есей єст пробом зробліня кроку в тым напрямі. Його цілю єст створіня своєрідной мапы, даючої огляд ріжных, взаємно дополнюющих і спомагающих ся сфер досліджынь. Мої літературознавчы заінтересуваня в спосіб в рівній мірі натуральний, як і дисциплінарний, виводят ся од літературных текстів і контекстів їх переказу, котры єднак репрезентуют лем малу част обшырной проблематыкы односячої ся до пам'яті. В моменті переходу до конструкторці пам'яті поза порогом тексту в неуникнений спосіб входжу в обшари зарезервованы переважні для психологів, психотерапевтів, соціологів, політологів і істориків. В тым ескізі піднімам ризико такой експансії в цілі вказаня спільных місц і можливых континуаций омавляной гев проблематыкы поза границями окремных специальности. Їй основом єст зворотна реляция медже ментальныма структурами а материяльныма чынниками, інтеракция медже чловечом пам'ятю а культуровыма обектами.

Пунктом виходу єст суб'єктивне досвідчєня єдиниц, котры єдночасно з їх біографічныма споминами вписаны сут в ріжны горизонты пам'яті, сігаючи штораза далє: пам'ят родини, сусідства, покоління, соспільства, народу, культури. Не все можна вказати де кінчыт ся єдна форма пам'яті, а зачынат наступна, прото же окремы площыны переникають дану єдиницю і накладають ся на себе. Хоц і так єст, то не без сенсу єст звіданя о ріжны версты пам'яті, бо по части сполняють они ріжны функції і підлігають ріжnym правам. Прото тіж вельовимірове понятя пам'яті остане в дальшій часті представлене докладнійше і заступлене інчыма

формами памяти. В залежности од часопросторового засягу, велькості групи і ступени пlynности або стабільности виріжнят ся штыри роды памяти: память єднїці, покоління, соспільности і память культуры.

Індивідуальна память

Темрява і світло наступуют по собі з проходячым часом, а забываня ма так само велику участ в нашым жыттю, што памятаня. Зо щестливых хвиль лишат ся лем поверховне вражыня/ одчутя, а навет найглубшы раны зарастають близнами. Нашы смыслы не доросли єднак до екстремальных річи, а біль нищыт або нас, або сам себе².

Тото негатывне розпознаня можливості чловечой памяти походит од сер Томаса Бравна, XVII-вічного лікаря з Норвіч. Іщы барже критычний образ чловечых здібности запам'ятуваня представляють днеска представники познавчой психології, котры головным предметом своїх досліджынь учынили неправдивий характер наших споминів. Піддаючы емпіричным тестам і старанній класифікації чысленны блуды і помылкы, котрых допущат ся память, вказали, же спомины належат до найбарже короткотырвалых і непонятых явиск³.

Несмотрячы на тото, треба ствердити, же здібніст споминаня, як бы і не была вантплива, чынит нас тым, кым сме, то єст людми. Без ней не были бы сме в силі збудувати свого я ани контактувати ся з інчыма сперсоналізуваныма єднїцями. Особисты біографічны спомины сут незаступлены, прото же творят материял, з котрого збудуваны сут досвідчыня, реляції, а предо вшыткым образ своей достоменности⁴.

По сути лем мала част наших споминів доходит до вербалізації і будує кістяк імплікуваной історії жытя. Векша част наших споминів, жебы схоснувати выражыня Пруста, «дримле» в нас і где, жебы «перебудити ся» – за справом зовнішнього імпульсу. Товды спомины нараз доходят

² Th. Browne, *Hydriotaphia – Urne Burial of a Brief Discourse of the Sepulchral Urnes Lately Found in Norfolk* (1658), в: того же, *Selected Prose of Thomas Browne*, London 1968, с. 152.

³ *Memory Distortion How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, ред. D. Schacter, Cambridge, Mass. 1995; тот же, *The Seven Sins of Memory. Insights From Psychology and Cognitive Neuroscience*, «American Psychologist» 1999, ч. 3 (54), с. 182-203.

⁴ Поп. W.L. Randall, *The Stories We Are. An Essay on Self-Creation*, Toronto 1995, [он-лайн:] <https://doi.org/10.3138/9781442680210>; *Erzählte Identitäten*, ред. M. Naumann, München 2002.

до свідомости, стають ся на поворот смислово присутны і в прихильных обставинах можут быти уняты в слова і влучены в доступний репертуар памяти. До доступных і недоступных споминів доходят іщы неосягальны, триманы під ключом, спомини, на стражи котрых стоїт выпертя і травма. Сут за барз переполнены больом або стыдом, жебы можна было їх вытягнути на верх свідомости без зовнішньої помочи.

Індивідуальны спомини одзначають ся деякыма приметами загального характеру. По перше, сут в основном перспективістычны, а тым самым невымінны і непереказувальны. Кождїй єдиници, разом з єй неповторимом біографіюм, приналежыт осібне місце і звязана з ним специфічна перспектива постерігання, што спричынят, же незалежні од вшелеяких паралелізмів спомини мусят різнити ся од себе. По друге, спомини не істніють в ізоляції, лем в сіті взаїмных повязань. Завдякы структурі, котра бере до увагы крижування, заходжыня на себе і здільніст до творіння тягів, можут єден другій зміцняти і потверджати. Тым самым отримують не лем когеренцію і автентычність, але тіж выказують тенденцію до лучыня і будування спільноты. По третє, спомини як такы сут фрагментарны, т.є. ограничены і неуформуваны. Переблискуючий спомин єст найчастійше вытатым, лишеным шыршых контекстів моментом, без ниякого «перед тым» ани «потім». Аж завдякы оповіданю зыскує *post factum* форму і структуру, котра го дополнят і рівночасно стабілізує. По четверте, натура споминів єст нетырвала і лябільна. Денекотры з часом зміняють ся разом з перемінами єдиниці і єй обставин жытя, інчы половіють або цілком зникають. Головні структуры релеванції і моделі оціны зміняють ся протягом жытя, спричыняючы, же тото, што колысь было важне, тратит на значыню або вказує ся неважне з днешньої перспектывы. Спомини вплетены в часто повторюваны наррації сут найліпше законсервованы, але і они отримують стислы часовы рамы: разом зо смертю споминаючої особы піддають ся натуральному розпадови.

Підсумовуючы горі вказаны властивости, можна ствердити, же індивідуальна память єст динамічном медийом субектывного перепрацування досвідчынь. Коли з Яном Ассманном преферуєме хоснування в тым контексті понятя «комунікаційна память» в місце «індивідуальна», то робиме тото прото, же хочеме уникнути сугестії, же могло бы гев ходити о самовыстарчальну і часто приватну память⁵. В традиції німецкого ідеалізму

⁵ J. Assmann, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, перекл. А. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008, с. 64-81.

од часів Гегеля спомины пониманы были як штоси глибоко внутрішнє і лучено їх з ядром субективізму. Споминати⁶ значыло вслухувати ся в себе і зосереджати на найбарже особистым і неповторимым Я. Тому способови думаня, котрый выводит ся з певністю з плятоньской традиції анамнези, якій лучыт спомины з верствами (внутрішньої) правды, протиставлят ся французкій социйолог Моріс Гальббакс. Подля него цілком самітний чловец не был бы в силі уформувати споминів, протже творят ся они і зміцнюють в безперестанній комунікації, то єст в выміні з інчыма. Адже, подібні як язык, память вращат в чловека з зовні і не піддає ся під вантпливіст, же язык становит ей найважнійшу підвалину. Комунікаційна память творит ся в сфері просторовой близкості, регулярных інтеракцій, спільных досвідчынь і форм бытя⁷.

Особисты спомины выступують не лем в особливим соспільным середовищу, але тіж в специфічным часовым обсягу. Єст він оприділяний през поколіньову выміну. До глибокого прорізаня доходит по 80-100 роках. Тот перийод вызначат час, коли рівночасно жыє вельо поколінь – найчастійше три, але в крайніх припадках може їх быти навет пят – і през особисту выміну творят они спільноту досвідчынь, споминів і наратив. През оповіданя, выслушуваня, звідуваня і дальше оповіданя пошырює ся круг дальшых споминів. Діти і внуцы влучають част споминів старшых членів родини до своей скарбниці памяти, в котрій особисты пережытя мішають ся з тым што вчуте. Тота трипоколіньова память єст егзистенційным горизонтом для індивідуальных споминів і одграват рішаючу ролю в придбуваню орієнтації в часі. Заникат она в натуральний спосіб по 80-100 роках, гладко уступуючы місця споминам наступных генерацій. Очевидно не вшытко одраз пропадат; можна бы высунути застережыня, же лишают ся хоц-бы предмети, як меблі, листы ци знимкы, котры затримують спомины должше як през три поколіня. Істніє єднак явна ріжниця медже тым, што ся лишыло а жывыма споминами, котру Зігфрід Кракауер розпрацувал, студиюючи знимку своей бабы. Ствердил, же фотографія, котра з великом докладністю

⁶ Часослово «erinnern» (споминати) збудоване єст в німецькым языку з двох членів – er-іnnern – з котрых другій односит ся до понять «внутря» «внутренність» (das Innere) – прип. ред. польского выданя.

⁷ Пор. М. Halbwachs, *Les cadres sociaux de la memoire*, Paris 1925 (передрук 1975, вступ F. Chatelet, Archontes т. 5), поль. выд. *Spoleczne formy pamięci*, пер. М. Król, Warszawa 2008; того же, *La memoire collective*, Paris 1950, нім. *Das kollektive Gedachtnis*, Frankfurt am Main 1985. О теорії памяти Гальббакса см. G. Namer, *Memoire et societe*, Paris 1987.

документує каждую складку і каждую фалдку облечыня, ест протиставлїньом спомину. Утырвалыт бо лем зовнішню оболоку, што приводит на мысль порожню мумію, котра не крыє уж ниякой внутренности. Жыва памят фунгує, подля Кракауера, не завдякы вірні оддаючой дрібниці фотографії, лем през стрямбы споминів і оповісти. В своїй автобіографічній реляції дал він выраз переконанню, же рахує ся того, чого внуки дознают ся од своей бабы; незалежні од того, як недуже того ест, знают,

же в старшых роках мешкала в малым покоіку з видом на Старе Місто, же для втїхы діти уряджала танці вояків на шклянїй тафли. Знают едну страшну історію з ей дітиньства і два потверджены повіджыня, зміняючы ся кус з каждым поколїньом⁸.

Не смотрячы на сохранны материяльны свідоцтва, живий спомин все розмыват ся враз з выгаснїньом третьой ґенерації, зато в припадку комунікаційной памяти маме деяко до діла з короткотырвалом памятю соспільства.

Памят поколїнь

Родина і круг знаємых не становлят єдиных середовиск формуючых особисты спомины. Тїж тоты, котрых не знаме, поділяют їх і потверджают. Єдиниці і їх спомины влучены сут в шыршу памят своей гміны, міста ци поколїня. Тепер комунальна ци соспільна памят тішат ся што-раз векшым заінтересуваньом социйологів. В порівнавчых опрацуванях досліджат ся нп. як сутово значучы досвідчыня піддаваны сут перепрацуваню в выбранных містах. Стверджено, же в Даллас, де в 1963 році замордувано президента Джона Кенедийого, нияка улица ани школа не остала названа його іменом. Тото само односит ся до міста Мемфіс, в котрым в 1967 році згынул Мартін Лютер Кінг, борец о гражданьскы права, а котрого назвиска не найде ся на ани єдным шкільным будинку ци табличці з названьом улиці. Оба міста мают натоміст улиці і школы

⁸ S. Kracauer, *Die Photographie*, в: того же, *Das Ornament der Masse*, Frankfurt am Main 1977, с. 22.

посвячені жертві замордувань в тым другым місци. В обох тіж по 30 роках отворено музеї, котры упам'ятовують тоты замахы. Тоты приміры вказують, же травматичны ці стыдливы досвідчыня з деяким опізніньом осігають статус споминів⁹.

Памят соспільства єст в значній ступени окрисляна през выміну поколінь. З каждым генераційном зміном, котра наступує менше більше што 40 років, горизонт споминів даного соспільства підлігат видимым пересуніням. Постава колысї рішаючы і репрезентатывны поступенно пересувають ся з центра на периферії. Смотрачы дозаду стверджуєме, же розплынуло ся окрислене середовиско досвідчынь, вартости, надій і обесий, а їх місце займають новы обставины. Каждый чловека формуваный єст на каждом етапі жытя през оприділены історичны сутьовы досвідчыня і – ці того хоче, ці ні – ділит з особами в подібным віку деякы переконання, постава, выображыня о світі, соспільны єрархії вартости і культуровы моделі інтерпретації. Значыт то, же індивідуальна память підпорядковує ся шыршій перспективі поколіньовой памяти, не лем в своїй часовій розп'ятости, але тіж під оглядом форм перепрацьованых досвідчынь. Поедны єдиницьовы спомины усередняють ся до збірного досвідчыньового фону.

Карл Мангайм, котрий днеска – попри Гальббаксі – узнаваний єст за вітця-основателя соспільных досліджынь памяти, уж в 30. роках ХХ столітя обернул увагу на формування ся памяти поколінь¹⁰. В тых досліджынях выходит ся з заложыня, же люде в віку 12-25 років сут особливі отворены на досвідчыня, котры рішають о їх дальшій біографії. Приймають ся, же пережиты в тым перийоді події в більшій ступени впливають на розвитку особовости і лишають глубшы сліды в памяти як тоты, котры наступують в пізнішых роках. Окрем того доведене остало, же ділена з інчыма особами в подібным віку поколіньова память, становит важный елемент в конструкції особистой памяти. Ці того хочеме, ці ні, ці узнаєме тот факт, ці го выпераме, діяня поколіньовой памяти і достоменности на єдиницю остає незмінне і вяжуче, прото же, як провокаційні ствердил єден англійскій психолог «раз уформуваной поколіньовой

⁹ J. W. Pennebaker, B.L. Banasik, *On the Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology*, в: *Collective Memory of Political Events. Social Psychological Perspectives*, ред. J.W. Pennebaker і ін., Mahwah, NJ 1997, с. 11-13.

¹⁰ K. Mannheim, *Problem pokoleń*, пер. А. Mizińska-Kleckowska, «Colloquia Communia» 1992-1993, ч. 1-12, с. 136-169.

достоенности не даст ся змінити»¹¹. Адже заходить потреба ближшого повязання досліджынь памяти зо студиями над поколіньювыма перемінами, котры розбивають абстрактне контінуум історичного часу на вельо пережитых і насыченых памятью біографій, синхронічні зложеных в грі ріжных вікових груп.

Покоління поділяють «спільны погляды на світ і способы його порядкування»¹². Будучы «спільнотами, котры сут близкы подіям і отворены на досвідчыня менше більше подібных люди» – пише социйолог Ганз Буде – пониманы сут як одмінны од попередніх і будучых.

З той причыны комунікация межде поколіннями все веде ся докола границ розумліня, котры сут звязаны з часовістю переживаня. Вік ділит в барз егізистенційний спосіб, прото же од своїх часів не можна втечы¹³ [...].

Збірна память

Дорогы од індивідуальной памяти до збірной памяти не даст ся зредувати до простой аналогії. Інституції ци організації не мають ниякого еквіваленту індивідуальной памяти, бо не мають ничого, што одповідало бы біологічним поставам, антропологічній диспозиції і вродженим механізмам споминаня. Прото фурт появляють ся голосы, котры перестерігають перед понятєм збірной памяти, прото же єст она чыстом містыфікаціём. Напримір історик Марк Блок ствердил в рецензії книжки Гальбвакса, же понятя «збірной памяти» єст што правда «выгідне, але кус фікційне»¹⁴. Смотрачы на популярніст істотowego дискурсу, котрого конюнктура припала на початок XX столітя і котрий приписував народам і культурам єдиницьовы душы і зріжніцюваны підметовости, недовіря в однесіню до понятя збірной памяти можна узнати за оправдане. В добі конструктивізму тот дискурс давно остал підданий

¹¹ M.A. Conway, *The Inventory of Experience. Memory and Identity*, в: *Collective Memory of Political Events*, с. 43.

¹² H. Schelsky, *Die Generationen der Bundesrepublik*, в: *Die andere deutsche Frage*, ред. W. Scheel, Stuttgart 1981, с. 178.

¹³ H. Bude, *Generationen im sozialen Wandel*, в: *Alt und Jun. Das Abenteuer der Generationen*, ред. A. Lepenies, Deutsches Hygiene Museum Dresden, Frankfurt am Main-Basel 1997, с. 65.

¹⁴ M. Bloch, *Memoire collective, tradition et coutume*, «Revue de Synthese Historique» 1925, ч. 40, с. 78-83.

деконструкції: достоменности не дефініює ся уж субстанцияльні, лем конструктивістычні. Завдякы новым ведучым концепциям, як «соспільне уявліня» (Жак Лякан) ци «уявны спільноты» (Бенедікт Андерсон), отверат ся нове поле для конструктивістычні зорентуваных досліджынь памяти. Нова досліднича голуз, котра од 20 років міцніє докола проблему памяти в рамках ріжных дисциплін, як психологія, социйологія, історичны науки, антропологія ци політологія, операт ся на новій методології і односит ся до емпіричні доступных проблемів. Найважнійше заложыня тых досліджынь голосит, же інституції і органы такы, як народы, державы, костел ци концерн, не «мают» памяти, лем собі ей «творят». В тій ціли хоснують памятьовы знакы і символи, тексты, образы, ритуалы і практыкы, односят ся до місц і памятників. През такы медіи і цвiчыня памяти вщыплят ся єдиницям оприділены змісты, творячы іх тым самым носителями збірної памяти. Завдякы ній інституції і організації «творят» власну достоменніст. Створена в тот спосіб збірна памят не лишат місця на спонтанніст і амбіваленцію, прото же єст умыслні конституувана і символічні сконструувана. Єст то «памят волі» або тіж передуманого выбору¹⁵.

Три горі вымінены приметы значучо одріжняють конструкцію збірної памяти од індивідуальной памяти. Тота перша не операт ся на сітьовых залежностях, здібности продолжання і взаімных потверджынях – противні: стремит до полемічных реляций з проти-конструкциями інчых збірных памяти. Не єст тіж фрагментарна і неполна, лем вырастат з оповісти, котры, подібні як міфы і легенды, характеризує наративна структура і ясний переказ. Вкінци збірна памят не єст лябільным і плинным твором, лем операт ся на символічных знаках, котры утырвають, узагальняють і зеднородняють спомин і уможливають його переказ з покоління на покоління. Тоты символічны підпоры, котры утырвають спомин для будучности, накладаючы обовязок спільной памяти на наступны генерациі, одріжняють збірну памят од поколіньовой або груповой памяти. Зміцнюють памятаня през материяльны знакы і регулярны повторіня,

¹⁵ Понятя «творити собі памят» ци «памят волі» односят ся до думок Нічого (F. Nietzsche, *Z genealogii moralności*, пер. G. Sowiński, Kraków 2011, с. 54). Ілюстрацію той проблематыкы становит выстава посвячена німецкому народови і його міфам, приготовлена през Етієна Франсуа (Etienne François) і Моніку Фляк (Monike Flacke). См. каталог выставки *Marianne – Germania, Deutsch – französischer Kulturtransfer im europäischen Kontext 1789-1914*, Berlin-Leipzig 1996.

монументы і памятники, річниці і ритуали. Завдяки ним будучи покоління врастають в пам'ят і пам'ят врастає в них.

Поза явними різницями меже тьма двома формами пам'яті існують і важна спільна примета. Так індивідуальна, як і збірна пам'ят є перспективістичні організовані. Никотра з них не стремит до комплетности і не приймає буд-яких елементів, але обі оперують на докладным виборі. Прото забування є конструктивним складником рівно-ж єдиничной, як і збірної пам'яті. Ніче описував тот по суті перспективістичний характер пам'яті хоснуючы понятия з обшыри опыты¹⁶. Писал о «горизонти», маючы при тым на думці зауваження поля зору в залежности од пункту обсервації. Інче виражаючи Нічого то «плястична сила» пам'яті. Під тым поняттям розуміє знання проведення можливі ясної границі меже пам'ятанням а забуванням, котра одділяє важне од неважного, або докладніше: того що придатне для життя од непридатного. Твердив, же без того фільтра не можна бесідувати о формуванню достоенности (сам в тым контексті писал о «особовости») ані о здобуванню орієнтації во власних діях. Переладуння магазинів знань веде, подля него, до ослаблення пам'яті, то є до затрачування достоенности. Зигмунт Бауман в менше позитивных словах описав витягання горизонту в процесі конструування національної свідомости. Національні держави

старанні конструують спільну історичну спадковину і роблять, што можуть, жебы здискредитувати або витишити пам'ят подій розсаджаючих жадану єдність національної традиції. Плекають почуття спільної місії, спільної судьбы, спільного переизначения¹⁷.

Подібні активності закладають формування субнаціональних, етнічних проти-пам'яті.

Визначення критеріїв, подля котрых формуєся збірна пам'ят, не справляє великих труднощів. Особливі характерні під тым оглядом є конструкції національної пам'яті. Нормою є одкликуванняся до таких моментів в історії, котрі зміцнюють позитивний автопортрет і остають в згоді з оприділеними цілями діяння. Што не пристає до

¹⁶ F. Nietzsche, *Pożyteczność i szkodliwość historii dla życia*, в: того же, *Niewczesne rozważania*, пер. L. Staff, Kraków 2004.

¹⁷ Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995, с. 94.

героїчного образу, остає забыте. Як видно, легше памятати о побідах як о неповоджынях. Стациі парижского метра упамятняють нп. побіды Наполеона, поминяють єднак його програны. Зас в Лондині, в державі Веллінгтона, істніє стация метра Ватерлоо, то єст ясным доводом на перспективістычний характер збірної памяти. Єднак не означат то, же в націоняльній памяти находят ся лем полны славы побіды. Трафляють ся тіж і неповоджыня, котры сут центральнымя історичнымя пунктами однесія, під условійом єднак, же остають влучены в мартирологічну наррацію трагічного героя. Коли нарід операт свою достоменніст на свідомости жертвы, підтримує спомин досвідченых кривд, жебы в тот спосіб оправдувати свої жаданя і мобілізувати героїчну готовіст, волю реванжу, то неповоджыня упамятняны сут з великым пафосом і заангажуваньом. Особливі добрым приміром сут гев Сербы, котры програу в Косові в 1989 році споминають през влучыня погыбшых товды героів до кругу націоняльных святых. Для Ізраелітів, для котрых страчена на хосен Римлян твердиня Массада єст політычным місцьом памяти іх новой державы, припомніня тамтой програной ма мобілізуючу силу. Не ослаблят, лем гартує, бо вяже ся з остережыньом «Николи не быти жертвом»¹⁸. [...] Збірна націоняльна памят єст так само вычулена на історичны моменты славы, як і програной, о кілько лем остають влучены в семантыку героїчного образу історії.

Андрей Марковітс і Сімон Райх наступуючым способом підсумовуют долгофальове значыня негатывных досвідчынь для конструкції збірної памяти:

Неважне, кым были фактычны спрычыняючы і провокаторы. Конце-кінцьом памят народу кристалізує ся докола ядра межде несправедлівістю а досвідчыньом жертвы¹⁹.

Пізнія на ріжны одміны збірної памяти усвідамлят єднак потребу остережыня перед загальным понят्यом жертвы. Факт, же програный і жертва то не тото само, одраз стає ся явным, як лем сопоставиме іх з одповідніма антонімами. Протиставністю програных сут побідителі, а протиставністю жертв – злочынці. Каждїй з тых категорій одповідат

¹⁸ Поп. B. Lewis, *History – Remembered, Recovered, Invented*, Princeton 1975.

¹⁹ A.S. Markovits, S. Reich, *Das deutsche Dilemma. Die Berliner Republik zwischen Macht und Machtverzicht*, Berlin 1998, с. 41.

специфічна форма пам'яті. Коли адже переграны сут участниками воєн-
ных діянь, для жертв не існують ніякі одгони заложня, котры ста-
новлять основу їх одворотности. [...]

Пам'ят жертв в вельох аспектах ріжнит ся од пам'яті програных. Трав-
матычны досвідчыня, як терплія і стыд, з трудом піддають ся влучынню
в скарбницю пам'яті, прото же не спілтворят позитивного пізнія на
себе ці свою спільноту. Прото трафлять ся, же негатывне досвідчыня по
якісьм часі – часто по десятках або сотках років од даной події – находит
соспільне узнання і символічний выраз. Аж товды може стати ся частю
збірной або культуровой пам'яті. Тото, ці групове досвідчыня жертвы
принимат вид збірной пам'яті, залежыт од того, ці пошкодуваній гру-
пі поведе ся зорганізувати політычну збірніст або солідарну спільно-
ту. В разі браку одповідніх символічных форм пам'яті психічна близна
травмы може в несвідомий спосіб переносити ся на наступны поколіня.

Влучыня травматичного досвідчыня до засобу збірной пам'яті вяже
ся, інакше як в припадку пам'яті програных, не з ресентиментом і реван-
жом, але зо стремліньом до реституції і узнання. Принцип: «Не можеш
забыти!» предо вшыткым єст etsyчным самозобовязаньом і през памя-
тьову терапію веде до побіджыня автодеструкційной і обезсилуючой
травмы. Прото лівыцово-ліберальний ізраільскій філософ Авішай Мар-
галіт постулювал, жебы розлучыти перебачыня і забытя, подібні як па-
мят і помсту: «Подля мене великодушніст єст без вантпливости конечна,
жебы захоронити нас перед вынищаючом уразом»²⁰. Коли спомины, ко-
тры загорожають покойовій коегзістенції побідителів і програных мо-
жут быти неутралізуваны завдякы стеруваному забыванню, ніяка покрі-
пляюча сила не даст рады залічыти глибоких історичных травм. Місце
спільного забываня заняла гев поділена през жертвы і катів пам'ят.

Логічным дополніньом пам'яті жертв єст пам'ят катів. Тіж в тым при-
падку важны сут емоції, єднак не веде она до стабілізації, лем до масо-
вой обороны перед памятаньом. Прожыте терплія і досвідчена неспра-
ведливіст през цілы поколіня глибоко вписують ся в пам'ят. Вина і ганьба
ведут натоми́ст до затаїня през молчаня. [...] Пам'ят катів піддавана єст
натискови «жытьевой тенденції до забываня» (Дольф Стенбергер). Іст-
ніє дуже примірів пам'яті жертв, натоми́ст єст їх барз мало, як ходит

²⁰ Покликую ся на выклад А. Маргаліта *To Forgive and Forget* (машынопис, с. 28), котрий
вказал ся тіж друком: того же, *Die Ethik der Erinnerung*, Frankfurt am Main 2000.

о відповідню памят катів. Бо о кілька легко памятає ся чужу провину, о тільки тяжко єст упам'ятнати власну. Звыклі треба до того міцных натисків ззовні. [...]

Іщы до недавна ани жертвы, ани тым барже каты не могли бесідувати о травматичных досвідчынях історії, прото же не было культуровых взірців їх перепрацування. Поступенні творят ся формы збірної памятаня, котры не принимают схем ретроспективной героїзації і творіня сенсів, але ставляють собі універсальны цілі узнання терплінь і побіджыня їх параліжуючых результатів. В тым контексті довершат ся тіж перепрацування провини катів в памяти потомных, котры уж не можут перезабутя обыйти темных розділів власной історії, але принимают відповідальніст за ню, зміцнюючы ей в збірній памяти і інтегруючи в автопортреті спільноты²¹.

Тото вшытко значыт, же в остатніх десятиліттях дішло до зміны основных принципів збірної граматыкы. Далі обовязує найбарже фундаментальне право памяти, односяче ся до выбору і вытычання історії, але проблематична стає ся критерия одділяюча того, што хосенне для жытя, од того, што шкодливе. Достоїнство, побіджаюче або зганблене, котре през столітя оприділял код національной памяти і визначал основну структуру выбору того, што вартат памятаня, в будучности не буде єдином міром оціны споминів. Вяже ся тото з новом свідомістю долготырвалых консеквенций травматичных історичных досвідчынь, котры так для жертв, як і для катів визначили новы заложыня організації національной свідомости. До найважнішых змін належыт розділіня пробачыня і забутя од памятаня і помсты. Радше обовязує принцип, же спільна памят катів і жертв творит дуже ліпшу основу мирной коегзистенції як спільне забутя. В припадку травматичной памяти, яка єст участю жертв Голокавсту, максима о оздоровляючій силі забутя – *perpetua oblivio et amnestia*, як іщы голосил запис в Вестфальских Мирах – уступила етычному постулатови спільного памятаня.

Днес жыєме в часах, в котрых на силі приберат выміг критычної рефлексії над своїм конструуваньом памяти. Факт, же державы і соспільства присмотрюют ся взаімно свойому памятаню і піддають визначники памяти і забутя цілістній ревизії, єст історичном новинком. В XIX

²¹ *Der Denkmalstreit – das Denkmal? Die Debatte um das «Denkmal ur die ermordeten Juden Europas».* Eine Dokumentation, ред. U. Heimrod, G. Schlusche, H. Seferens, Berlin 1999.

і XX століттю, епосі народів, національній пам'яті в Європі формувалися в полемічній конфронтації до сусідніх держав, не обзираючи на них. В одній державі святкування було того, о чим в другій державі хотіли забути, в одній було прославляне того, що в інчій прийнято як ганьбу. Перспективистичні конструкції національної пам'яті остро вдаряли одна проти другій, створюючи потенційний запальний матеріал. В глобальному суспільстві народи зблизилися до себе, що однак має наслідком для соліпсизму їх пам'яті. Народи сьогодні стисліше пов'язані не тільки за справою технологічної, але й «етнічної» глобалізації. Носителем нового «світового етосу» є транснаціональна публічна думка, змагаючись значення і стараючись о популяризацію універсальних норм і інтеркультурних стандартів. В новій транскультурній перспективі йде про спостереження збирного конструювання пам'яті і ясну аналізу їх потенційно шкідливих результатів для вельосторонніх національних і інтеркультурних реляцій. До того доходить ще раз твердше вимоги критичної (авто)рефлексії над будівництвом такої пам'яті, щоб виконати порожні місця і нейтралізувати правдоподібні небезпеки.

Культурова пам'ять

Наші витоки гребані сьогодні в нашій короткій пам'яті, що дає нам сумне перечуття того, як скоро самі станемо забути про наших наступців. Гробы дають свідчення правді про сорок років, потім вони усуваються і роблять нове місце для нових гробів. Покоління переминають, а дерева зростають. Старим родам дарить сьогодні досягнутий вік рівний ще найвище трем букам²².

Песимістичне пізнання прикликуваного уже дохтора з Норвіч на короткотривалий спомин і прискіплення міжпоколінних процесів забування усвідомлює, як неправдоподібно є явище культурної пам'яті. Навіть забути все є можливе, натомість пам'ятання ні, є воно більше вимагаюче, мучить і потребує дотримання вельох вимогів. Культури є – кожна на свій спосіб – частковими системами забезпечення проти заклинанню про сер Томаса Брауна повсюдному забуванню. Витворюють

²² Th. Browne, *Hydriotaphia – Urne Burial...*, с. 150.

медіі магазинування і форми переказу, котры забезпечают і удоступняють наступным поколінням важны для жытя і достоменности знаня.

Понад комунікаційном і збірном памятю треба умістити наступний рівен – культурову памят. Подібні як збірна памят, культурова памят служыт переказуваню досвідчынь і знань понад границями поколінь, вытворюючи в тот спосіб соспільну долготермінову памят. О кілько еднак збірна памят осягне тоту стабілізацию през радыкальне загущыня змісту, далеко ідучу ідентифікацію символів і одкликуваня ся до сильных афектів психічных емоцій, то культурова памят операт ся на зовнішніх медиях і інституциях, котры дбают о памят і переказуют знаня. На рівни культуровой памяти рішучу ролю одграват перенесіня досвідчынь, споминів і знань на материяльны носники, як книжка ци фільм. Коли образ і писмо мают для збірной памяти головні сигналізаційну вартіст і выполняють функцию припоминаючых знаків або закликів о спільну, воплощаючу памят – як [...] наприклад ґрафітті з датом на стіні – культурова памят базує на переказаным, зложеным репертуарі гетерогенічных символічных форм.

Переказаний репертуар культуровой памяти – артефакты такы, як тексты, образы, різбы, попри інчых просторовых композициях: памятниках, архітектурі, краєвиді, як тіж часовы порядкы: свята, звыкы, рытуалы – в процесі історичных змін вымагат неустаючого допасовуваня і однавляня, а тіж одчытуваня і дискусії, прото же мусит быти достосуваний до потреб і вымагань каждой теперішньости. О кілько проблемом збірной памяти єст уподібняня і уполітычніня, о тілько в припадку культуровой памяти проблемом вказує ся операня ся на змаґазинуваних знанях і одорваня од живой свідомости. Консервация і дбаня о засобы сут головном задачом культуровой памяти, але свою форму отримує она аж през субектывне постеріганя, оціны і присваяня, спомагане медиями, культуровыма інституциями і системом едукації. Коли же збірна памят на все оприділят спільны досвідчыня і спільну волю, то культурова памят служыт громадянам соспільства до комунікації в долгофальовій історичній перспективі і упевняня ся в опертій на спілучасти в вельопоколіньовій традиції і шыроко закроених історичных досвідчынях достоменности. З увагы на ей медияльне і материяльне закореніня культурова памят протиставлят ся узкым, тыповым для збірной памяти унятам. Ёй засобы не дают ся ригористычні вырівнати ани політычні зінструменталізувати, бо найчастійше остают отворены на множество

інтерпретацій і каждоразово лучат ся в нередукувальну вельоголосовіст з індивідуальном, звязаном з оприділеним часом і пунктом пізнія, індивідуальном памятю.

Культурова памят ріжнит ся од збірной предо вшитком під оглядом свойой архітектуры. В тій першій накладают ся на себе дві протиставлены версты функцыйональной і маґазинуючой памяти. Тій остатній одповідат культуровий архів, в котрым можут быти переховуваны материяльны остаткы минулых епох, навет як стратили животны однесіня і контексты. Кракауер зачыслят до них спомнену фотографію його бабы. Того рода візуальны або языковы документи сут німыма свідоцтвами минулого, котры можут іщы по части промовити в професійных дискурсах. Остаткы, сохранны в маґазинуючій памяти, значучо ріжнят ся од артефактів сохранных в функцыйональній памяти. Перешли Perez соспільны процеси селекції і канонізації оперты на едукаційных інституціях, а в новых передставлінях, лектурах ці інтерпретаціях фурт животна остає їх імманентна сила выразу. О кілько маґазинуюча памят забезпечат материяльны сліды культурового минулого, о тільки функцыйональна памят єст резервуаром понадчасовых пересланок проминеного часу. Розуміє ся през тото такы артефакты, котры завдякы неустаючій дбалости і неслабнучій увазі не тратят до кінця свойой силы выразу, але сут перениманы през наступны генерації і на ново опрацовуваны. Для перемін і однавляня ся культуровой памяти важне єст, жебы границя межде функцыйональном а маґазинуючом памятю не была герметычна, лем давала ся перекрачати в обі стороны. Тоты елементы, котры не выкликують уж заінтересуваня, можут быти перенешены з функцыйональной памяти, окрисленой през волю і свідоміст, до маґазину, інчы натоми́ст привертаны з маґазинуючой до активной памяти, до функцыйональной памяти. Культурова памят, завдякы вбудуваній в єй структуру реляції напять межде памятаньом і забываньом, свідомым і не-свідомым, видимым і утайненым, єст непорівнувальні барже зложена і здібна до перемін (але тіж баже деликатна і проблематычна) як збірна памят, наставлена на єднородніст і єднозначніст.

З польского языка перевела Варвара Дуць

Бібліографія

- Assmann J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, пер. А. Kryczyńska-Pham, Warszawa 2008.
- Bauman Z., *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995.
- Bloch M., *Mémoire collective, tradition et coutume*, «Revue de Synthèse Historique» 1925, ч. 40, с. 73-83.
- Browne Th., *Hydriotaphia – Urne Burial of a Brief Discourse of the Sepulchral Urnes Lately Found in Norfolk* (1658), в: того же, *Selected Prose of Thomas Browne*, London 1968.
- Bude H., *Generationen im sozialen Wandel*, в: *Alt und Jung. Das Abenteuer der Generationen*, ред. А. Lepenies, Frankfurt am Main-Basel 1997.
- Conway M.A., *The Inventory of Experience. Memory and Identity*, в: *Collective Memory of Political Events. Social Psychological Perspectives*, ред. J.W. Pennebaker і ін., Hillsdale, NJ 1997.
- Der Denkmalstreit – das Denkmal? Die Debatte um das „Denkmal ur die ermordeten Juden Europas“*. Eine Dokumentation, ред. U. Heimrod, G. Schlusche, H. Seferens, Berlin 1999.
- Erzählte Identitäten*, ред. M. Naumann, München 2002.
- Halbwachs M., *La memoire collective*, Paris 1950.
- Halbwachs M., *Les cadres sociaux de la memoire*, Paris 1925.
- Halbwachs M., *Spółeczne formy pamięci*, пер. М. Król, Warszawa 2008.
- Kracauer S., *Die Photographie*, в: того же, *Das Ornament der Masse*, Frankfurt am Main 1977, с. 21-39.
- Lewis B., *History. Remembered, Recovered, Invented*, Princeton 1975.
- Mannheim K., *Problem pokoleń*, пер. А. Mizińska-Kleczkowska, «Colloquia Communia» 1992-1993, ч. 1-12, с. 136-169.
- Margalit A., *Die Ethik der Erinnerung*, Frankfurt am Main 2000.
- Marianne – Germania, *Deutsch-französischer Kulturtransfer im europäischen Kontext. 1789-1914*, Berlin-Leipzig 1996.
- Markovits A.S., Reich S., *Das deutsche Dilemma. Die Berliner Republik zwischen Macht und Machtverzicht*, Berlin 1998.
- Memory Distortion. How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, ред. D. Schacter і ін., Cambridge, Mass. 1995.
- Namer G., *Memoire et societe*, Paris 1987.
- Nietzsche F., *Pożyteczność i szkodliwość historii dla życia*, в: того же, *Niewczesne rozważania*, пер. L. Staff, Kraków 2004.
- Nietzsche F., *Z genealogii moralności*, пер. G. Sowiński, Kraków 2011.
- Pennebaker J. W., Banasik B. L., *On the Creation and Maintenance of Collective Memories. History as Social Psychology*, в: *Collective Memory of Political Events. Social Psychological Perspectives*, ред. J.W. Pennebaker і ін., Hillsdale, NJ 1997, с. 11-13.
- Randall W.L., *The Stories We Are. An Essay on Self-Creation*, Toronto 1995, [он-лайн:] <https://doi.org/10.3138/9781442680210>.

Schacter D., *The Seven Sins of Memory. Insights From Psychology and Cognitive Neuroscience*, «American Psychologist» 1999, ч. 3 (54), с. 182-203, [он-лайн:] <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.54.3.182>.

Schelsky H., *Die Generationen der Bundesrepublik*, в: *Die andere deutsche Frage*, ред. W. Scheel, Stuttgart 1981, с. 178.